

“Ništa ne znaš, ko će tebe da zaposli”

“Ako nam udžbenici i školski programi ostaju duboko tradicionalni, ako odričemo da jezik može da se menja, da zakon može da se menja, ako ga mi promenimo, ali to ne primenjujemo, ako nam mediji i dalje neprestano vraćaju u javni prostor tradicionalnu podelu o tome šta “pripada” ženama, a šta muškarcima, u odnosu na profesiju, karijeru, životne izbore, stilove, čak i telesni izgled, cela ova priča oko rodne ravnopravnosti ostaje potpuno Besmislena

Ekonomskom nasilju se retko govori. Ono se često predstavlja kao nešto normalno, čak prirodno (“zašto bi žena radila kada je njena uloga da čuva decu”), pravda se siromaštvom ili tradicionalnim nazovivrednostima. Kompleksnost ekonomskog nasilja nad ženom je i u tome što ono jeste jedan od oblika nasilja, ali i rezultuje u krajnjem obesnaživanju žene koja onda, nemajući kud i kako, i dalje ostaje sa nasilnikom.

“Kada govorimo o nasilju prema ženama, važno je naglasiti da se ono dešava ženama zato što su žene i da uzrok nasilja ne leži u nekom njenom svojstvu ili resursu koji (ne) poseduju, mada je to čest izgovor za nasilje. To nije pojava vezana za pojedine žene, nego društvo održava nasilje, kroz svoje norme i vrednosti, nejednakost u moći između žena i muškaraca. Ekonomska zavisnost jeste u korenu nejednakosti, ali sama razlika u ekonomskim resursima nije uzrok nasilja, već je to zloupotreba razlike, odnosno zloupotreba moći. Naravno, onaj koji ima veću moć tu razliku bi mogao da upotrebi na konstruktivan način, da se brine, podrži razvoj članova porodice koji su zavisni. Na primer, tipičan primer je odnos roditelja i dece. Roditelji su uvek moćniji, imaju resurse, ali to ne znači da će zavisnost deteta biti

zloupotrebljena”, kaže Tanja Ignjatović iz Autonomnog ženskog centra.

“VREME”: Koja je razlika između ekonomske zavisnosti i ekonomskog nasilja? Kada znamo da je pređena granica između njih?

TANJA IGNJATOVIĆ: Prvo, kada je reč o ekonomskoj zavisnosti, nezaposlenost žena je možda jedan od najozbiljnijih faktora. Ona zavisi od obrazovanja, mesta u kojem žena živi, nekada i od toga, recimo, da li je ona zbog rane udaje napustila školovanje pa je ostala bez kvalifikacije i zato teško može da nađe dobro plaćen posao. Nekada žene ne rade zato što se brinu o deci i članovima porodice. U Srbiji je manje imovine na ženino ime, one se udajom obično doseljavaju kod muža... Sve ovo žene stavlja u poziciju ekonomske zavisnosti i predstavlja rizik za nasilje, ali tu svakako ne mora da se radi o ekonomskom nasilju. U našem društvu, kao veoma tradicionalističkom, veliki broj porodica, oko 70 odsto, ima centralizovani budžet, što znači da sav novac “ide na jedno mesto”. Centralizovani budžet ne bi bio problem kada bi odlučivanje o novcu bilo ravnopravno i uz dogovor, ali je ovde veoma čest slučaj da muškarci odlučuju o svim strateškim potrebama i ključnim stvarima, a žene raspoložu novcem za dnevnu potrošnju.

Ekonomsko nasilje postoji ako postoje uskraćivanje i nejednaka dostupnost zajedničkim resursima. Ako muškarac kontroliše sav novac, imovinu, potrošnju i donosi ključne odluke. Ako žena mora da pita za sve troškove, počev od najbesmislenijih stvari. Neke od njih su i zaposlene, zarađuju, ali moraju da pitaju ako hoće da kupe čokoladu detetu, a da to nije planirano, odnosno ako nije odobrio muž. U ekonomsko nasilje spada i oduzimanje imovine koja pripada ženi, ili prinuda da se odrekne ili da proda svoju imovinu, ili prodaja bez njene saglasnosti. To je i sprečavanje da radi, da napreduje u karijeri, da se školuje, da prihvati bolji posao, ili ekonomska eksploatacija žene.

Koliko je ono rasprostranjeno?

Ekonomsko nasilje kao poseban oblik nasilja nije često ispitivano. Jedno naše istraživanje (2010), koje su sprovedli SeCons i Uprava za rodnu ravnopravnost, kaže da je između 15 i 16 odsto žena u svom životu bilo izloženo ekonomskom nasilju od nekog člana porodice, a 11 odsto je imalo iskustvo tog tipa u poslednjih godinu dana (u trenutku kada je rađeno istraživanje). Mala je razlika između žena na selu i u gradu, a još manja između žena koje imaju različiti obrazovni nivo, između onih koje su zaposlene i koje nisu.

Žene mogu da prepoznaju o čemu se radi – kada vide da li mogu slobodno da odluče, da promene situaciju, da kažu “ne”, da li se njihov izbor i odluka poštuju. Ako to nije slučaj, onda je ona kontrolisana preko ekonomskih sredstava, što je slično drugim mehanizmima kontrole, odnosno reč je o nasilju.

S druge strane, kada je reč o ženama koje već imaju iskustvo nasilja, onda one prijavljuju različite forme ekonomskog nasilja u 45 do 70 odsto slučajeva. To zavisi od toga šta ih pitate i šta se prepoznaje kao ekonomsko nasilje. Jedan broj žena određena ponašanja uopšte ne prepoznaje kao nasilje, nego misle da je to “normalno”, uobičajeno ponašanje u partnerskim i porodičnim odnosima.

Kako delovati na taj kulturološki aspekt u kojem se određena ponašanja i stavovi muškaraca o kojima ste sad govorili vide kao

normalni, a da se to maltene ne čita kao napad na porodicu? Pre neki dan je bio i slučaj sa pričom za decu u hrvatskom dečijem časopisu “Prvi izbor”. Naime, devojčica priča o svojoj mami i mami svog druga Ivana. Ivanova mama je brižna, radosna, igra se s decom i nezaposlena je, dok je njena mama zaposlena, previše je ozbiljna, stalno prigovara, i ne stiže da se bavi svojim detetom, te devojčica mašta da kada poraste bude samo mama, naravno nezaposlena.

Upravo je to problem, jer se na taj način definiše šta je prihvatljiva i poželjna uloga ili ponašanje za ženu. Ono može postojati u vrlo skrivenim formama, kao što su priče za decu, u kojima im se pokazuje da je najbolje da njihove mame budu kod kuće dok oni ne porastu i da se brinu o njima i o tati i njegovoj karijeri. Slično, u ove uloge i “preporuke” poveruju i žene, a neke okolnosti su pogodnije za to. Visoka nezaposlenost i ekonomska kriza u kojoj smo već dugo pogodnije je okruženje da žena zapravo teže prepozna “suptilnije” znake ekonomske zloupotrebe i nasilja, a njih je nekada teško na početku partnerske veze i prepoznati.

Gde je ta razlika između neke racionalne odluke o tome da, na primer, žena trenutno ne radi i, s druge strane, ekonomskog nasilja?

Nekada su, recimo, neka ponašanja funkcionalna. Na primer, mnoge zaposlene žene mi kažu kako su dale ovlašćenje za korišćenje kartice, odnosno

računa u banci svojim muževima dok su bile trudne. Bilo im je lakše da on ode do banke, nešto kupi. Ali se to onda zadržalo i kada su se vratile na posao. One počinju da shvataju da nemaju novca u novčaniku i da uzimaju novac od muža, kao da su deca. Kada žena pokuša da napravi promenu, onda se vidi o čemu je zapravo reč. Pomenuto ponašanje je prestalo da bude funkcionalno, jer žena više nije "vezana za kuću", ali ako njen muž i dalje želi da stvari ostanu takve i buni se da se to promeni, onda je to znak uspostavljanja kontrole. Žene mogu da prepoznaju o čemu se radi – kada vide da li mogu slobodno da odluče, da promene situaciju, da kažu "ne", da li se njihov izbor, odluka poštuje. Ako to nije slučaj, onda je ona kontrolisana preko ekonomskih sredstava, što je slično drugim mehanizmima kontrole, odnosno radi se o nasilju.

Izgleda da ključna reč, kada govorimo o nasilniku, i jeste kontrola?

Ako je išta tipično za nasilnika, to je da on hoće da kontroliše sve aspekte života svoje žene. Ekonomska sfera je jedan aspekt te kontrole. On namerava da svoju ženu izoluje braneći joj da radi, što ograničava ili sprečava kontakte sa drugim ljudima, mogućnost da pravi nova poznanstva i prijateljstva, da dobije informaciju ili da svoju situaciju uporedi sa drugim i da onda zaključi: ovo što se meni dešava nije uobičajeno, nije "normalno". Nasilnici inače svoje žrtve stalno ubeđuju da je ono što oni rade najbolje i baš kako treba, a da je ono što one govore, vide, primećuju ili rade pogrešno, ludo i besmisleno. Nasilnici agresivno nameću svoj pogled na svet. Žena zapravo nema mogućnosti da se iz tog sračunatog obmanjivanja i iskrivljavanja stvarnosti izvuče, zato što su, kada postoje izolacija i kontrola, njeni resursi oslabljeni. Ekonomsko nasilje upravo tome služi. Ono je i poseban oblik nasilja i njegova posledica.

To ekonomsko obesnaživanje jeste i jedan od bitnih razloga, kako istraživanja pokazuju, zbog čega žena ostaje sa nasilnikom.

Da, osiromašenje žene je možda i najznačajniji razlog što one ostaju u nasilnim brakovima i zbog čega se, kada ga napuste, vrate nasilniku. One imaju strah da neće moći da obezbede nezavisni život za sebe i za decu, ako nemaju gde da stanuju ili ne rade, imaju snažan pritisak i osećaj krivice da nisu deci obezbedile iste uslove života kakve su mogle da im obezbede u braku...

Naravno, druge forme nasilja doprinose da je strah žene veći. One su omalovažavane, a nasilnik im ponavlja "ti ništa ne znaš, ko će tebe da zaposli" ili "ako se zaposliš, mogu da sredim da izgubiš posao". Zatim, zaposlenim ženama nasilnici dolaze na radna mesta, prave scene, svadaju se, vredaju, i poslodavci, koliko god da razumeju situaciju, neće da imaju neprijatnosti zbog svojih klijenata. To je uzrok što neke žene ostanu bez posla. Nasilnici zovu kolege svojih žena, govore razne ružne stvari i sramote te žene. I to nije samo problem za žene koje imaju nisko obrazovanje, nego i kod onih koje imaju dobre profesionalne pozicije, koje su lekarka, sudije, profesorke, kojima ovakva ponašanja ruše kredibilitet i ugled kod kolega.

Kada je reč o ekonomskim merama, šta država može da uradi da ženama koje su žrtve omogući da izađu iz mreže koju je nasilnik stvorio? I šta država ne radi?

Mislim da tu imamo najmanje dva problema. Postoji pretpostavka za takozvanu integrisanu uslugu, što podrazumeva da kada se žena, žrtva nasilja, obrati, recimo, centru za socijalni rad, da se njena situacija sagleda sveobuhvatno. Iskustvo nasilja je samo jedan aspekt njenog života, ali ona ima i druge aspekte i potrebe. Treba sagledati njenu obrazovnu i radnu poziciju, imovinu, zdravlje, stanovanje, uzrast dece, potrebe njene dece, i onda odgovoriti sveobuhvatnom uslugom, odnosno većim brojem intervencija i usluga, koje odgovaraju toj konkretnoj ženi i njenoj konkretnoj situaciji. Mi imamo u zakonu i strategijama za zapošljavanje takve mogućnosti, ali se one u praksi jako malo koriste, zato što nam nedostaju institucionalna podrška i odgovornost.

Drugi ozbiljan problem je ono što kolokvijalno nazivam "jedna mera ne odgovara svima". Institucije vole da primenjuju jedan program i onda svi moraju da se uklope u taj program, ne

Muškarci su favorizovani već od rođenja, od težnje da se dobije sin, preko privilegovanja dečaka u odnosu na devojčice, ostavljanje imovine sinu, pritiska porodice da se sestre odreknu zajedničke imovine u korist brata. Društvo od početka čini sina i ćerku nejednako vrednima

uzimajući u obzir da su žene žrtve nasilja, kao i svi, vrlo različita kategorija žena sa različitim obrazovnim i ekonomskim resursima, potencijalima i problemima... i da su one često traumatizovane. I kada im nađete posao, ne može svaka od tih žena da radi taj posao. Pojednostavljujem, ali kod nas to otprilike izgleda ovako: hajde sada da žene žrtve nasilja budu angažovane kao gerontodomačice. Očekivalo bi se da centar za socijalni rad, koji u tome posreduje, razmotri kojim vrstama nasilja je ta žena bila izložena, jer će se njoj možda desiti da se na poslu susretne sa nekim aspektima ponašanja koja je podsećaju na to što je radio njen nasilni partner, i ona ne može da izdrži taj posao. Problem je kada se to ne prepozna i ako neko misli da je ona nezahvalna i da neće da radi. Naše iskustvo je da su žene vrlo motivisane da rade, samo ne mogu, nisu u stanju da rade sve poslove. Što ne znači da za godinu, tri ili četiri godine ista ta žena neće biti dobra gerontodomačica, ali mora da završi svoj traumatski rad. Drugi tipičan primer su programi za samozapošljavanje. Otvori se konkurs za teže zapošljive kategorije, i kada nemate novca, a imate neku veštinu, naravno da to jeste šansa. Ali ako je neko godina ma živeo u izolaciji, ko nema socijalne kontakte i kome su oni namerno prekinuti, ko nema prijatelje i poslovne

veze, teško može da uspe u svom biznisu. Postoje primeri, ali oni su retki. Žena može da upadne u još veći problem jer je uložila sredstva koja je dobila kroz ove programe, nije uspešla da zaradi, a dužna je državi porez.

Koji bi bili dobri primeri?

Pokrajina Vojvodina, odnosno Sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova usvojio je Program protiv nasilja prema ženama za period 2015–2020. godine koji je za sada jedini strateški dokument u Srbiji koji je usaglašen sa Konvencijom Saveta Evrope. Uz taj program, postoje dva posebna dokumenta. Jedan je namenjen višestruko marginalizovanim ženama žrtvama nasilja, a drugi ima za cilj ekonomsko osnaživanje žena. Urađena je kratka analiza problema i rešenja u ovoj sferi i zaključeno je da je potrebno napraviti programe koji su sveobuhvatni i uzimaju u obzir životne okolnosti žena. Taj program pruža mogućnost samozapošljavanja, ali i program subvencija – da se ciljano traže poslodavci koji su spremni da zaposle žene i da im se to subvencionise.

Važno je istaći da kratkotrajni programi nisu dobri. Nemoguće je u ova kvom ekonomskom okruženju obezbediti lak i brz uspeh. Kada nešto traje šest meseci, čak i godinu, to nije dovoljno za ženu da se ekonomski osamostalji. Za nju može biti ozbiljan problem ne samo zaposlenje već i stanovanje. Troškovi su veliki, a mi nemamo dobre i dovoljne programe subvencionisanog stanovanja, stanove za osobe koje su u situaciji socijalne potrebe. Razumem da se ovo ne sprovođi lako u društvima koja su ekonomski ozbiljno ugrožena, ali mislim da je najvažnije napraviti sistemski napor. Programi koji su projektne aktivnosti, pilot-projekat, nisu dovoljni; ozbiljno nam nedostaje sistemsko, institucionalno rešenje. Takođe, nedostaje odgovornost države da žene ostvare pravo na izdržavanje dece. One često imaju sudsku presudu, ali to je samo papir koji ne mogu da izvrše. Država mora da obezbedi izvršenje sudskih presuda. Mi smo se godinama zalagale za pravljenje državnog fonda za alimentaciju iz kojeg bi se isplaćivao novac u

slučaju da obveznik izbegava, a da država ide u postupak za naplatu, naročito ako je on u mogućnosti da plati. S druge strane, ako nije, država bi obezbedila to minimalno izdržavanje majci koja nema zaposlenje, što je mnogo pravednije i bolje nego da zbog siromaštva deca budu stavljena (privremeno) u hraniteljske porodice, što su dva do tri puta veći troškovi.

U široj javnosti se malo govori o ekonomskom nasilju, čini mi se najmanje u odnosu na ostale oblike nasilja. Kako probuditi javnost kada je to u pitanju?

Treba menjati naš tradicionalni, običajni obrazac, a to je jako teško. Muškarci su favorizovani već od rođenja, od težnje da se dobije sin, preko privilegovanja dečaka u odnosu na devojčice, ostavljanje imovine sinu, pritiska porodice da se sestre odreknu zajedničke imovine u korist brata. Društvo od početka čini sina i ćerku nejednako vrednima. Često se žene primoravaju da rađaju dok ne rode muško dete. A onda su prisutni, čak dominiraju, pogrešni modeli u medijima: favorizovanje ženske zavisnosti od muškaraca, uz poruku da je važno samo da se dobro udaju, za bogataša, i tako će srećno živeti. To devojke može da zavara, i da propuste da se izbore za svoje obrazovanje i samostalnu egzistenciju, koja je važna ako u životu stvari ne krenu kako su one zamislile.

Ja sam, možda, nerealni optimista i naivno očekujem da će naš obrazovni sistem jednom izaći iz tradicionalnog obrasca u kojem je sada. A obrazovni sistem je najvažniji kada je reč o menjanju pomenutog obrasca. Ako nam udžbenici i školski programi ostaju duboko tradicionalni, ako odrićemo da jezik može da se menja, da zakon može da se menja, ako ga mi promenimo, ali to ne primenjujemo, ako nam mediji i dalje neprestano vraćaju u javni prostor tradicionalnu podelu o tome šta "pripada" ženama, a šta muškarcima, u odnosu na profesiju, karijeru, životne izbore, stilove, čak i telesni izgled, cela ova priča oko rodne ravnopravnosti ostaje potpuno besmislena.

JELENA JORGAČEVIĆ